

אייר תשע"ו

דפ רשד

בין הדף היומי ופרשת השבוע

ופעם לגבי א"י, ונתתי אותה לכם מורשה. ללמדך כשם שהתורה ירושה לנו ובירושה יש טוטאליות ללא ספק פדיית הבעלים וללא חזרה ביובל כך א"י. וכמו שלמדנו לעיל קידושין ל. לגבי תורה 'ושנתם' שיהיו דברי תורה מחודדין (משוננים) בפ"ך שאם ישאלך אל תגמגם, כך אסור שיהיו מגומים בנוגע לארצנו הקדושה. זאת אולי הסיבה לתגובתו של משה וזו הסיבה ככל הנראה גם לכך שלימוד התנאי הכפול נלמד דווקא מסוגיית החיבה לארץ, מורשה היא לנו. אל תקרי מורשה אלא מאורשה ובקידושין עסקינן.

ואשרי העומדים על סודך
קיימות שלוש סיבות לדרישת טעמן של מצוות; (א) קביעת הלכה (כפי שנראה להלן), (ב) מתן הסבר וביאור (ג) בתורת דרוש ואגדה. רבי שמעון דורש את טעמי המצוות וקובע לפיהם את גדריהם, לרבות ההלכתיים.

המקור לשיטה זו של רבי שמעון הוא בסוגיה במסכת בבא מציעא דף קט"ו עמוד א'. וכך מובא בסוגיה: נאמר בתורה 'ולא תחבל בגד אלמנה' (דברים כד, יז). בדרך כלל כאשר נאמר בתורה 'אלמנה' סתם אין חילוק בין אלמנה עניה לעשירה וכדברי הרמב"ם (דעות פ"ו ה"י) 'חייב אדם להיזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשו שפלה למאוד ורוחו נמוכה אף על פי שהן בעלי ממון, אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו של מלך - מוזהרין אנו עליהן שנאמר: 'כל אלמנה ויתום לא תענון' (שמות כב, כא).

רבי שמעון בסוגיה במסכת בבא מציעא כאמור, עושה הבחנה בין אלמנה עשירה לעניה. סובר רבי שמעון שטעם האיסור הוא כדי לא להוציא שם רע על האלמנה ע"י שיכנס לביתה פעמיים ביום, פעם אחת כדי ליטול ממנה את הבגד הממושכן ופעם שנייה כדי להחזירו לה. והיות ורק בעניה שהיא צריכה את המשכון חייב להחזיר לה, ולא בעשירה (כי יש להניח שיש לה בגדים נוספים), נמצא שטעם האיסור אינו שייך בה, ולכן מותר למשכנה. זאת דוגמה לקביעת הלכה לפי טעם המצווה. רבי יהודה חולק עליו וסובר שאין חילוק בין עניה לעשירה.

ישנם מקומות שנתנו חכמים טעם למצוות התורה על מנת לבארן בלבד ולא לשם קביעת ההלכה. באופן זה אף החולקים על רבי שמעון וסוברים שאין אנו דורשים טעמא דקרא מודים שבתורת ביאור בעלמא ניתן לדרוש. כך משתמע מדברי התוספות בגיטין דף מט: ד"ה ורבי שמעון היא דדריש טעמא דקרא. אומרים תוספות 'לא פליגי אלא היכא דאיכא נפקותא כגון גבי חובל בגד אלמנה וגבי לא ירבה לו נשים.....'

כאמור ישנם טעמים שלא נאמרו בתורת ביאור גמור לדברי התורה ואף לרבי שמעון אין בכוחם לקבוע את גדרי ההלכה אלא נאמרו בתורת דרוש ואגדה בלבד.

דרישת טעם המצווה		
רבי יהודה	רבי שמעון	דורשים
לא	דורשים	לשם קביעת גדרי ההלכה גם אם טעם המצווה לא מפורש בתורה
דורשים	דורשים	בתורת ביאור ונתנית טעם
דורשים	דורשים	לשם דרוש ואגדה

איך כל זה קשור לקידושין ולחודש אייר? על הקשר שבין רבי שמעון ותורתו המהירה כזוהר הרקיע לבין חודש זה בו חל יום ההילולא של התנא האלוקי אין צורך להסביר. וביום י' באייר בעז"ה שבוע לפני ההילולא נזכה לעסוק בעז"ה בתורתו בעניין זה במסכת קידושין דף טח:..

כתוב בתורה (דברים א): 'כִּי יֵבִיאָךְ, ה' אֱלֹקֶיךָ אֶל האָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גוֹיִם רַבִּים מִפְּנֶיךָ הַחַתִּי וְהַגְּרִזִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שְׁבַע גוֹיִם רַבִּים וְעַצְמוּמִים..... הַחֲרַם תַּחְרִים אֹתָם לֹא תִקַּח לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחַנְּם וְלֹא תִתְחַנְּן בָּם בְּתוֹךְ לֵאמֹר לִבְנֵי לְבָנוּ וְבָתוּ לֹא תִקַּח לְבָנֶךָ כִּי יִסִּיר אֶת בְּנֶךָ מֵאֶחָד.....'

ונתתי אותה לכם מורשה
לקראת ימי ההודאה החלים בחודש אייר, נחל לעסוק בעז"ה בסוגיה הקשורה בין היתר לחיבת הארץ. המשנה בדף סא עמוד א' במסכתנו מסכת קידושין אומרת: 'ר' מאיר אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי. שנא' (במדבר לב, כ) ויאמר אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן וכתוב ואם לא יעברו חלוצים. רבי חנינא בן גמליאל אומר צריך הדבר לאומרו שאלמלא כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו'. לביאור מחלוקתם של ר"מ ורבי חנינא יש להקדים ולומר שמעבר לכותרת הידועה יותר של 'תנאי כפול' ישנם עוד 2 תנאים הכרחיים לקיומו/אי קיומו של תנאי כלהלן:

* סלע המחלוקת הוא האם מכלל הן אתה שומע לאו או לא. רבי מאיר אומר שלא ורבי חנינא אומר שכן ולכן לא צריך תנאי כפול.

משה כפל את התנאי (גם לשיטת ר' חנינא) כדי לומר שאם לא ימולא התנאי אז בני גד ובני ראובן יפסידו גם את חלקם המגיע בארץ ולא רק בעבר הירדן. כאמור המחלוקת היא רק על הצורך כן/לא בתנאי כפול. על יתר ה'תנאים' אין מחלוקת שהם נצרכים.

בעניין פרשיית בני גד ובני ראובן ידועים דברי משה התקיפים 'וְהִנֵּה קָמְתֶם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תְּרַבּוּת אֲנָשִׁים חֲטָאִים לְסָפוֹת עוֹד עַל חֶרֶן אֶף ה' אֶל יִשְׂרָאֵל' (במדבר לב, יד).

רבים מהמפרשים דנו בתקיפות זו של משה. ובד בבד עם הקושי בתגובתו החריפה של משה ננסה לעיין מדוע בוחרים חכמינו ללמוד דווקא מפרשייה זו את נושא תנאי התנאי. מדוע לא ללמוד זאת מהתנאי הראשון בתורה 'הלווא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ...' (בראשית ד, ז).

ואולי ניתן לומר ובכך לתרץ את תקיפותו של משה, כי בעניין ארץ ישראל דברים צריכים להיות ברורים ובלתי מגומגמים לכן נדרשים כל תנאי התנאי. אצל קין מדובר בפרשת תשובה ולמעלת התשובה מדרגות שונות גם אם היא לא מלאה ומעולה, אך יש תנועה מסויימת, 'פתחו של מחט' העשוי לפעול משהו. אך כאשר מדובר בנחלתנו בארץ מלמדת אותנו התורה ע"י סיפור בני גד ובני ראובן וע"י תגובתו של משה כי הדברים צריכים להיות נהירים באופן מלא שאינו משתמע לשתי פנים.

שמעתי פעם מהגר"מ לאו שליט"א, כי פעמיים בתורה מופיעה המילה מורשה פעם אחת לגבי התורה הקדושה, תורה ציוה לנו משה מורשה,

ייחוס או (אי)יחוס

ב"א באייר נחל בעז"ה בפרק עשרה יוחסין, פרק ד' מסכת קידושין המתחיל בדף סט. פרק בתרא של המסכת

לאחר שעסקנו בקווים לדמותו של רשב"י ננסה לעסוק קצת ברבו רבי עקיבא וב'(אי)יחוס' שלו. מקורות לייחוסו של רבי עקיבא נמצאים במקומות שונים בתלמוד ובמדרש. אחד ממקורות אלו נמצא בסוגיית הגמרא בברכות כ"ז שם מספרת הגמרא את המעשה הידוע: "ת"ר מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה ר' יהושע אמר לי רשות א"ל המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש. כשנכנסו בעלי תריסין עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רבן גמליאל חובה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה אמר ליה ר' יהושע לאו. א"ל והלא משמך אמרו לי רשות אמר ליה יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד ועמד אמרי עד כמה נצעריה וניזיל ברה"ה אשתקד צעריה בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה הכא נמי צעריה תא ונעבירה מאן נוקים ליה נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה הוא נוקמיה לר' עקיבא דילמא עניש ליה דלית ליה זכות אבות..." דלית ליה זכות אבות בשפת עמנו – אין לו ייחוס!!

בירושלמי יש קצת גירסה אחרת ובסוף המעשה מסופר שם כך: "והיה ר"ע יושב ומצטער ואמר לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד במי להיתלות בה" מהו אותו הייחוס שלא היה לו לרבי עקיבא? – רבי ניסים גאון בפירושו על אתר מביא את הגמרא בסנהדרין צו "תנו רבנן נעמן גר תושב היה, נבזראדן גר צדק היה, מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים מבני בניו של סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון מבני בניו של המן לימדו תורה בבני ברק..." אומר רבי ניסים גאון שהכוונה לר"ע או שהיה מצאצאו של סיסרא או מבני בניו של המן (מסובין בבני ברק).

היום אנו כבר יודעים ש'חסרון' זה של רבי עקיבא לא מנע ממנו להיות גדול התנאים בכל פרמטר אפשרי ונמנה שניים מהם.

כמות התלמידים שהעמיד – עפי" הגמרא ביבמות ס"ו שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לר"ע – קרי 24,000 תלמידים. גם לפי אלו המסבירים כי המספר כולל את כל מי שלמד את תורתו והלך בדרכו ולא בהכרח שהיה תלמידו ממש, הרי שיש מקור נוסף בתנחומא בו כתוב (תנחומא, חיי שרה): "מעשה ברבי עקיבא שהיו לו שלש מאות תלמידים בנערותו ומתו כולם". גם לפי מקור זה המספר גדול משמעותית מיתר התנאים שנמנו תלמידיהם. רבן יוחנן בן זכאי, לגביו נאמר 5 תלמידים היו לו והלל לגבי נאמר: שמונים זוגין (160) תלמידים היו לו להלל הזקן" (סוכה כח:)

הליכה כרבי עקיבא בסתם - "אמר ר' יוחנן סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה, סתם ספרי ר' שמעון, וכולהו אליבא דר' עקיבא" (סנהדרין פ"ו.)

כהורים וכמחנכים נשנן לעצמנו, כי נתוני הבסיס לרבות הייחוס אין בכוחם לחבל בכח הרצון להצליח ולהתעלות כפי שעשה רבי עקיבא.

וזכות כל התנאים והאמוראים תעמוד לנו ולזרענו עד עולם. אכ"ר.

הגמרא דנה בסוגיא אצלנו מניין לאיסור חיתון עם עמים שאינם מז' האומות המצויינים בפסוק. ואומרת הגמרא 'הניחא לרבי שמעון דדריש טעמיה דקרא' ומסביר רש"י במקום שלפי רבי שמעון היינו יכולים לדעת מעצמנו את טעם האיסור של חיתון עם גוי, כי הלא אנו יכולים לדרוש טעמו של הפסוק גם אם אינו כתוב, והטעם הוא מפני החשש שיסיר את בנך... במקרה זה התורה עצמה אומרת נימוק זה 'כי יסיר'. לכאורה לר' שמעון הזכרת הטעם מיותרת אלא משמע שבאה להוסיף, שהאיסור תקף גם לגבי שאר האומות, ולא רק לגבי שבעת העמים שהיו בעת כניסת עם ישראל לארץ ישראל. אבל חכמים, החולקים על רבי שמעון, לא מסבירים את דין התורה על ידי נימוק מסביר עצמית, ולכן הנימוק שהתורה נותנת הוא הנימוק היחיד לדין שאסור להתחתן עם בן/בת משבעת העמים ומניין יידעו, אפוא, כי האיסור חל גם לגבי שאר העמים.

ננסה בחרדת קודש לתהות אחר עקרונו זה של רשב"י שדורש בדוקנות 'טעמיה דקרא' וכיצד עולה הוא בקנה אחד עם עקרונותיו הנוספים. קצרה היריעה לסקור את עקרונות תורתו של רשב"י בבחינת מים שאין להם סוף ואין אנו מתיימרים לעשות זאת. אך אחד המידות והעקרונות עליהם חזר רשב"י פעמים רבות במקורות ובהזדמנויות שונים הינו העקרון של הצורך בנשיאת מאמצים לבל ישתכח תלמודנו.

הספרי בפרשת עקב פר' מח, על הפסוק 'השמר לך פן תשכח' מביא הרבה מאמרותיו של רשב"י בעניין זה. ביניהן: *היה ר' שמעון אומר השמר לך ושמוד נפשך מאד משל למלך שצד צפור, ונתנו ביד עבדו. אמר לו הוי זהיר בציפור זה לבני. אם אתה אבדתו לא תהיה סבור צפור כאיסר אבדתי, אלא כאלו אבדת את נפשך וכן הוא אומר עתידה תורה שתשכח מישראל. והלא כבר נאמר כי לא תשכח מפי זרעו? אלא איש פלוני אוסר, איש פלוני מתיר, איש פלוני מטמא, איש פלוני מטהר ולא ימצאו דבר ברור!...*

מהסיפא של הדברים משתמע שחוסר בירור הדברים הוא המשמעות לעתידה תורה שתשכח מישראל. ייתכן אולי לומר שבשל כך התעקש רבי שמעון לברר כל ציווי ולתור אחר טעמו גם אם לא נכתב במפורש עד כדי שימוש בו להכרעת גדרי הלכה. כמובן שאנו מצווים ועושים גם ללא טעם. טעם המצווה אינו הסיבה לקיומה, אך לאחר הפנמת החובה בקיום המצוות, נתינת טעם למצוות מוסיפה נופך הנובע מבירור מעמיק של המצווה העשוי לסייע בס"ד לבל תשתכח תורת המצווה בכלל שאר התורה כולה.

בהקשר זה רואה אני לנכון לצרף מדבריו של הרה"ג ר' אשר וייס הי"ו בפתיחתו לשיעור בנושא 'טעמיה דקרא':

"אמנם באמת סוגיא זו דטעמא דקרא וטעמי המצוות ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ונחלקו בה תנאי, אמוראי, ורבותינו הראשונים והפוסקים. וכבר נחלקו חז"ל והראשונים אם ניתנה לנו רשות לדרוש בטעמי המצוות, ויש הסבורים שאין כלל טעם במצוות אלא רצון בלבד והסמיכו דבריהם על מה שאמרו בבראשית רבה פרשת לך-לך מ"ד א מה איכפת להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף אלא לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות. ומאיך כתב הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פרק כ"ו ופמ"ח) דאף דיש טעם במצוות ואף בחוקים כמו פרה אדומה אין זה אלא בכללות המצוות ולא בפרטיהן וזה כונתם" מה איכפת... בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, ע"ש. אך בעלי הקבלה אמרו טעמים אין ספור לא רק בכללות המצוות אלא אף בפרטיהן, וכל טעמיהן קשורים לירידת השפע ותיקון העולמות ברמת כוונתם הרוחנית ולא כטעמי שכתבו רבותינו הראשונים. ועל אף שסוגיה זו אין בה הכרעה, עמוק עמוק מי ימצאנה, אמרתי אשיחה וירווח לי לקבוע קצת כללים ופרטים, במה דרשינן בפירקא ובמה משתקין אותן, ויה"ר שלא נכשל בדבר הלכה..."

לא בכדי בעלי הקבלה התייחדו באמירת טעמים בכללות המצוות ובפרטיהן, מעבר לכך שטעמי המצוות קשורים לירידת השפע ותיקון העולמות ברמת כוונתם הרוחנית, הרי שדרישת טעם הכתוב/המצווה מוסתרת בבחינת תורת הסוד ויש עניין לחשוף ולגלות סודה, מעבר לתועלת האמורה שדרישת הטעם עשויה להועיל לזכירת לימוד המצווה.

בגיטין סז: שנינו: אמר רשב"י, בניי!! שנו מדותיי שהם תרומות מתרומות מדותיו של רבי עקיבא. נזכה להידבק במידותיו בבחינת 'ואשרי העומדים על סודך'.